

Sémi összehasonlító nyelvészet

BMA-HEBD-303

Biró Tamás

5. A nyelvtörténeti rekonstrukció alapjai. Jelentés.

2016. március 30.

Összehasonlító rekonstrukció: alapok

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

- Vegyük **rokon szavak** listáját Szó = [hangalak] + 'jelentés'
- Mi van a nyelv többi szintjével (morfológia, szintaxis...)? Később!
- Rokon szavak:
 - Azonos / hasonló hangalak: rendszeres hangmegfelelés mutatható ki!
Az azonosság önmagában nem elég, ha az nem rendszerszerű!
 - Azonos / hasonló jelentés: mit jelent?
- Kizárjuk a későbbi kölcsönzéseket (és a „skewed” alakokat) – *hogyan?*
- Mi lehet az a *proto-szó (= [hangalak] + 'jelentés'), amelyből levezethetők
 - Az egyes nyelvekben megfigyelhető hangalakok?
 - Az egyes nyelvekben megfigyelhető jelentések?

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

Szó = [hangalak] + 'jelentés'

Rekonstruálandó hipotetikus proto nyelv:

**protoyelvi szó = *[hangalak-0] + *'jelentés-0'*

Rekonstrukció:

A nyelvi szó = [hangalak-A] + 'jelentés-A'

megfigyelhető A nyelv

B nyelvi szó = [hangalak-B] + 'jelentés-B'

megfigyelhető B nyelv

(+ megfigyelhető C, D, stb. nyelv)

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

Szó = [hangalak] + 'jelentés'

Rekonstruálandó hipotetikus proto nyelv:

**proto nyelvi szó = *[hangalak-0] + *'jelentés-0'*

Narratíva:

A nyelvi szó = [hangalak-A] + 'jelentés-A'

megfigyelhető A nyelv

B nyelvi szó = [hangalak-B] + 'jelentés-B'

megfigyelhető B nyelv

→ hangváltozás („törvény”: szabályos, rendszerszerű)
→ jelentésmódosulás (ld. későbbi diákon) v. azonosság

(+ megfigyelhető C, D, stb. nyelv)

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

- Mi lehet az a *proto-szó, amelyből levezethető
 - Az egyes nyelvekben megfigyelhető hangalakok
 - Az egyes nyelvekben megfigyelhető jelentések
- Minél plauzibilisebb hangváltozások: *lásd a következő órán!*
- Minél plauzibilisebb jelentésváltozások: *lásd a következő diákon!*
- Minél kevesebb változást posztuláljunk:
 - Gyakran a leánynyelvek többségében megfigyelhetőt érdemes feltételezni
 - Kronológiailag korábbi, régebbi nyelvek
 - Archaikusabbnak tűnő nyelvek:
Vajon mindenhol / a nyelv minden szintjén hasonló a változás sebessége?

*Vajon nagyobb
súlyt kapjanak
a rekonstrukció
során?*

V.ö. a
filogenetikai
módszerekkel!

Szemantika: gyorstalpaló és rekonstrukció

This is linguistics. You can study any aspect of language you want, and you will always find structure

But what is that shadowy place over there?

That is semantics. You must never go there

Szemantikai gyorstalpaló

- Jel = jelölő (jeltest) + jelentés (jelölt) (V.ö. *Ferdinand de Saussure*)
- Morféma: a legkisebb, de jelentéssel már rendelkező nyelvi jel.
„Atomi” nyelvi jel. + kollokációk és több szavas kifejezések.
Pl. számításba vesz; Budai Vár. Nem kompozicionálisak.
- Szószemantika:
Mi a lexikon atomi elemeinek (morfémáknak, több szavas kifejezéseknek) az atomi jelentése?
- Kompozicionális szemantika:
Hogyan kapjuk az összetett nyelvi jelek (szavak, mondatok) jelentését az összetevőik (atomi nyelvi jelek, vagy kisebb, de összetett nyelvi jelek) jelentéséből?

Szemantikai gyorstalpaló

Szemantika és pragmatika:

- Szemantika:

- Szavak „szótári” jelentése.

Természetesen egy szónak lehet több szótári jelentése is.

- Mondatok jelentése a mondatot alkotó szavak „szótári” jelentéseiből és a mondatot alkotó szintaktikai szerkezeteknek a „jelentéséből”.

Természetesen egy mondat lehet többértelmű.

- Pragmatika:

- Hogyan befolyásolja a kontextus és a kommunikációs szituáció a jelentést?
- Mely jelentést választjuk a szemantika által ajánlott lehetőségekből?
- Avagy a pragmatika módosítja a primer, szemantikai jelentést?

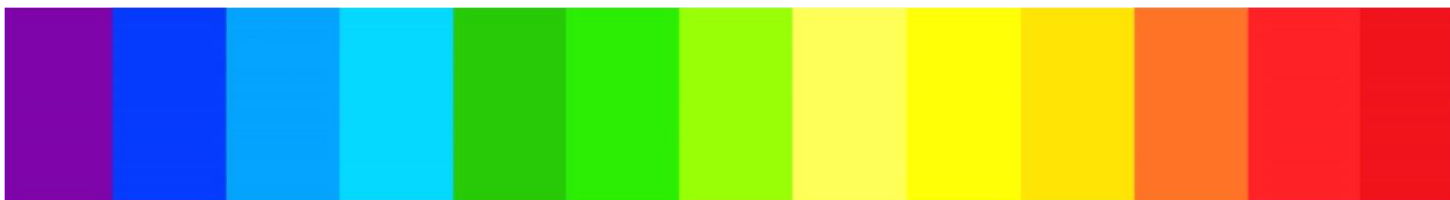
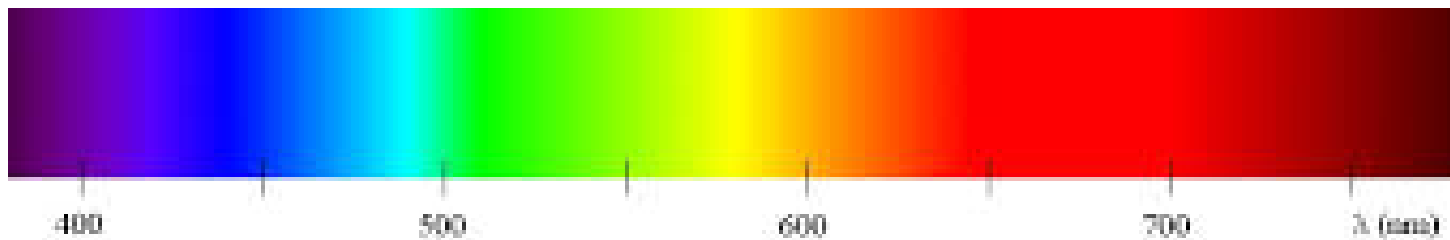
Szemantikai gyorsfalpaló

Mit jelent a jelentés?

- Lásd a nyelvfilozófiát.
- Valamiféle mentális konstrukció?
- Egy szó jelentése:
 - Definíció, definiáló tulajdonságokkal? 'kutya' = szőrös, négylábú háziállat.
 - Prototípus? 'kutya' = Frakk, és ami rá hasonlít.
 - Világbeli entitások halmaza? 'kutya' = {a világ összes kutyájának halmaza}
 - Azon mondatok halmaza, amelyben szerepelhet?
- Egy mondat jelentése:
 - Igazságfeltételek halmaza?
 - Azon „lehetséges világok” halmaza, amelyben az állítás igaz?

Szemantikai gyorstalpaló

- Szemantikai mező: a szó jelentéseinek tartománya egy folytonos térben.

- Összefüggő tartomány?
- Konvex tartomány?
- Átfedés szinonim / rokon értelmű) szavak szemantikai mezőivel.
- Hiponimia: részhalmoz.
- Hiperonimia: bennfoglaló halmoz

Szemantikai gyorstalpaló

Mi *nem* egy nyelvi jel jelentése?

- Valamiféle absztrakt, esetleg misztikus jelentéstartalom.
- Például: ‘mindenféle négylábú állat’, ‘vízszintes mozgás’
- Ha a hipotetikus proto nyelv is valódi természetes nyelv volt (lett volna), abban az egyes szavak jelentése ugyanolyan jellegű, mint minden más természetes emberi nyelvben. (Legfeljebb mi nem tudjuk pontosan, csak annyit sejtünk, hogy ‘valamilyen négylábú állat, talán X, talán Y’.)

Sokszor itt érhető tetten egy-egy premodern, déli-bábos vagy misztikus proto nyelvi rekonstrukció mai szemmel nézve áltudományos volta!

Szemantikai mezők változása

V.ö. például BH > RH
példákkal ma délben.

- A szemantika kevésbé stabil, mint a hangalak
 - Jelentésbővülés
 - Jelentésszűkülés
 - A szemantikai mező felosztása két szó között
 - A szemantikai mező eltolódása
 - Grammatikalizáció: *content word* → *function word* → kötött morféma
- Nehezen megfogalmazható, de "érezzük": mely jelentésmódosulások plauzibilisek?
- Kölcsönszavak hatása a *nyelvi rendszerre*
- A reáliák, a környezet, a társadalmi viszonyok megváltozása → a kifejezendő jelentések (és azok gyakorisági arányának) változása.

Következő órára

Következő órára: olvasandó + házi feladat

1. Olvasandó: Kálmán–Trón 75–85 („Alaktan”),
Beyond Babel 1–18 (Huehnergard, “Introduction”)
Készítsenek listát az elírásokról, nyomdahibákról.
2. Szemantikai mezők a nyelvtörténet során
 - Bennett, pp. 49–50, ex. 14 (jelentés rekonstruálása, a ma elhangzottak szerint)
 - Bennett, pp. 42–45, ex. 7 (hangalak rekonstruálása, érzésük szerint):
A 43. oldalon található 10 szóhármass közös ősében milyen hang állhatott a vastagon szedett hang helyén? A 45. oldal adatai alátámasztják ezt?
Ld. p. 42, legalsó bekezdés. Használható „Paradigms A” (pp. 68–73) is.
 - Emailben: biro.tamas@btk.elte.hu. Határidő: kedd dél (12:00).

Viszlát jövő szerdán!